

ПРОБЛЕМИ ЕКСПАНСІЇ ІНОЗЕМНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНУ

Постановка проблеми. Останнім часом досить часто обговорюється питання доцільності дозволу відкриття іноземними банками своїх філій на території України. Євроінтеграційні прагнення вищого керівництва держави та заходи, спрямовані на залучення в економіку України іноземних інвестицій і спрощення порядку руху через кордон товарів та капіталів є позитивним аспектом, але така діяльність має бути зваженою і поступовою, особливо в банківській сфері. Будучи, так би мовити, кровоносною системою економіки країни, банківська система має бути захищеною від поглинання зарубіжним капіталом.

Зміни, що спостерігаються у розвитку банківського бізнесу, значною мірою зумовлені структурними зрушеннями в розвитку світової економіки, а саме – розгортанням загальномасштабних процесів економічної глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя. Фінансова глобалізація та зростаюча конкуренція на ринку постачальників банківських послуг зумовили широкомасштабну експансію іноземного банківського капіталу на нові ринки, перш за все, на ринки пострадянських країн.

Мета статті – аналіз проблеми розвитку банківської системи України за умов експансії іноземних банків на її територію.

Виклад основного матеріалу. Особливо швидко іноземний капітал проникав у банківські системи країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) у другій половині 90-х років і, як очікується, проникнення продовжуватиметься та поглиблюватиметься. Наприклад, тільки у Чехії частка банківських активів, підконтрольних іноземному капіталу, в 1993-2000 рр. збільшилася з 4 до 95 %. Якщо частка філій іноземних банків на ринку Угорщини у 1993 р. складала лише 22 %, то у 2000 р. – 71 % сумарних банківських активів (а якщо взяти до уваги також обсяги транскордонного кредитування, то цей показник буде ще більшим – 78 %) та 63 % залучених депозитів належало філіям іноземних банків [2].

Вітчизняне законодавство та банківська система поки що не готові до зустрічі з міжнародними гігантами. В світлі цього варто детально розглянути вітчизняне законодавство та стан банківської

системи, щоб прийняті згодом рішення не виявились поспішними та не призвели до катастрофічних наслідків.

Якщо говорити про перспективи розвитку банківської системи України, то за умови збереження сьгоднішніх темпів економічного розвитку, попри всі законодавчі й інші перепони іноземці виявлятимуть підвищений інтерес до нашої країни, а, отже, і до банківського сектора. І щойно на нашому ринку з'явиться кілька значних іноземних "гравців", це спричинить нову хвилю злиття й поглинання наших банків. Їх стане набагато менше. Західні експерти, котрі спостерігають за українським фінансовим сектором, вважають: банки з капіталом менш як 50 млн. дол. США взагалі не мають перспектив на ринку. А мріяти про іноземного інвестора український банк об'єктивно може не раніше ніж через 5-10 років стабільної роботи, займаючи вельми значний сегмент ринку в своєму регіоні та маючи позитивний результат роботи в "чужих" галузях [3].

Для суверенності і економічної стабільності країни загрозовою може виявитися ситуація, коли найважливіші фінансові рішення, а також рішення щодо кредитів та інвестицій прийматимуться іноземними центрами. Вітчизняні банки є бар'єром, який затримує відтік фінансових засобів у випадку втрати Україною її емісійного рейтингу, або у випадку світових заворушень у банківському секторі. Іноземний капітал може евакуюватися з країни протягом 24 годин. Тоді залишаються лише "свої" банки.

Цю тезу подає М. Станьчук (віце-президент Westdeutsche Landesbank): "Я не знаю випадку, де, наприклад, локальні ощадні каси належали б, у своїй більшості, іноземному капіталу. Збереження національного характеру частини банківського сектора є, на мою думку, істотною проблемою, наприклад, у період можливого провалу кон'юнктури у нашій частині Європи. Економічна криза в одній країні може викликати нервову ланцюгову реакцію у трактуванні інших держав регіону. Я маю тут на увазі, наприклад, можливість скорочення лімітів рефінансування польських дочірніх підприємств іноземних концернів, або також вплив глобальної позиції материнських підприємств на кредитну політику польських підприємств (погані кредити і високі резерви у Південно-Східній Азії можуть мати вплив на загострення кредитних критеріїв на інших ринках, що виникають також у Східній Європі, де вплив подій у Азії є дуже обмеженим). При обмеженій ліквідності вітчизняного грошового ринку і надалі порівняно низькій схильності до економності у Польщі можуть, таким чином, спричинити погіршення ліквідності фінансових установ, зв'язаних з іноземними фінансовими групами, та обмежити їх закономірну експансію".

Банки, які створюються на іноземному ринку, ставлять собі за мету направляти на цей ринок експорт материнської країни. У цій ситуації вони можуть не бути зацікавленими у реалізації цілей, що суперечать їх основній місії. Тому вони не фінансуватимуть ні конкурентноздатну промисловість, ні також капіталомісткі інвестиції, необхідні для вітчизняної промисловості.

Банківська система України сьогодні повністю відкрита для входження іноземного капіталу. Чинне законодавство дає можливість створювати в Україні банки із 100 % іноземним капіталом, але з обов'язковою вимогою – це мають бути дочірні банки, що діють у правовому полі України.

Таблиця 1

**Співвідношення іноземного та національного капіталу
в банківській системі України**

Показник	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість банків за реєстром (на кінець року)	195	189	182	179	182
у тому числі зареєстровано протягом року	1	3	5	5	7
Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (на кінець року) та надають звітність (із загальної кількості)	154	153	157	157	160
Із них банки за організаційно-правовою формою господарювання:					
- акціонерні товариства:	137	136	136	133	132
відкриті	99	95	94	94	92
у тому числі державні	2	2	2	2	2
закриті	38	41	42	39	40
- товариства з обмеженою відповідальністю	17	17	20	24	28
- кооперативні	-	-	1	-	-
Банки з іноземним капіталом:					
- кількість банків	31	21	20	19	19
у тому числі зі 100 % іноземним капіталом	7	6	7	7	7
- статутний капітал, млн. грн.	725	946	1046	1152	1630
у тому числі зі 100 % іноземним капіталом, млн. грн.	225	265	365	414	689
Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій (на кінець року)	149	149	153	156	158
Кількість інших фінансово-кредитних установ, яким надано ліцензію на здійснення банківських операцій	1	1	1	1	1
Статутний капітал діючих банків у гривневому еквіваленті, млн. грн.	3666	4576	6003	8116	11605
Кількість банків, виключених з Державного реєстру (за період)	9	9	12	8	4

Як бачимо з таблиці 1, в Україні на 01.01.2005 було зареєстровано 19 банків з іноземним капіталом, з них 7 – із 100 % іноземним капіталом. Протягом 2000-2004 рр. кількість банків з іноземним капіталом зменшилась з 31 до 19, або у 1,63 раза, що ж стосується банків, які повністю належать іноземному інвестору, то їх кількість не змінилася. Загальна сума зарубіжних інвестицій в банківську сферу України збільшилась більш ніж у 2 рази, що говорить про збільшення розміру капіталу банків підконтрольних

іноземцям та про збільшення їх частки у статутному капіталі банків [1].

Світова організація торгівлі при розгляді питання вступу України висунула ряд вимог, серед яких дозвіл іноземним банкам відкривати в Україні свої філії. Це цілком логічний крок з боку СОТ, оскільки з вступом України до цієї організації, в нашу країну прийдуть великі транснаціональні корпорації, які мають свої обслуговуючі банки, українські банки, в свою чергу, не зможуть в достатньому обсязі забезпечити діяльність таким ТНК.

Для реалізації цієї умови Національним банком України переданий до Верховної Ради України законопроект № 7274, яким передбачено внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” в частині надання іноземним банкам права відкривати свої філії на території України.

У разі прийняття законопроекту у фінансово-економічному просторі України вже найближчим часом можуть з’явитися філії іноземних банків, які не є самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами головних банків, які знаходяться за кордоном, і діяльність яких регулюється іноземним законодавством. Це, на наше глибоке переконання, порушить створену протягом років незалежності України фінансову систему, яка забезпечувала економічну безпеку державного розвитку. Законопроект № 7274 було прийнято в першому читанні, але в другому парламентарі таки відхилили його, зваживши на те, що Україна ще не готова до такого кроку.

Однією з причин відхилення даного законопроекту був рішучий виступ Асоціації українських банків (АУБ) проти даного рішення.

Основні зауваження АУБ до законопроекту:

1. Загроза економічному суверенітету країни. Законопроект, надаючи право іноземним банкам на відкриття своїх філій на території України, не передбачає жодних обмежень присутності іноземного капіталу в національній банківській системі.

Відповідно до своїх функцій банківська система через перерозподіл фінансових ресурсів по суті визначає розвиток всієї економіки країни. Ця функція набирає ще більшої ваги у зв’язку з низьким рівнем розвитку інших сегментів фінансового ринку. У зв’язку з цим питання збереження національної банківської системи стає питанням національної безпеки країни.

Досвід багатьох держав з “перехідною економікою”, де акцент був зроблений на зовнішні інвестиції, показав, що банківські системи цих країн майже повністю складаються з великих міжнародних банків

(країни Південної Америки та ЦСЄ). За цих умов банки з іноземним капіталом починають здійснювати вирішальний вплив на характер та пріоритети економічного розвитку в цих державах, контролювати там найбільш ефективні сфери діяльності.

При цьому ці банки мають специфічні, частіше всього не співпадаючі з національними інтересами, стратегічні пріоритети. Більш того, рішення про умови надання кредитів можуть прийматися з урахуванням міжнародних клієнтів чи акціонерів материнського банку, що в більшості випадків може означати відмову у фінансуванні конкурентних виробництв. Така схема розвитку банківської системи призведе до порушення цілісності економічних інтересів держави, суттєво гальмуючи розвиток національного виробництва, перш за все, малого та середнього бізнесу. Наслідок – зростання безробіття та інших соціальних проблем, з якими протягом останніх років зіштовхуються країни Східної Європи, зокрема, Польща. Для збереження економічного суверенітету країни доцільно було б запровадження системи державного регулювання присутності іноземного капіталу в сукупному капіталі банківської системи.

2. Нерівні конкурентні умови з українськими банками. Іноземні інвестиції в банківській системі беззаперечно важливі з точки зору надходжень додаткових фінансових ресурсів, нових банківських технологій, підтримки конкуренції між банками тощо.

Разом з тим, все це виправдано, коли вже склалася національна банківська система, що спирається на власну ресурсну базу. Однак відомо, що рівень монетизації в Україні (близько 30 % від ВВП) є значно нижчим від країн з розвинутою економікою, де цей показник наближається до розміру ВВП, або навіть перевищує його. Суттєво меншим є і сам розмір ВВП. В умовах, коли ці показники є не співставними, прихід в Україну іноземних філій, діяльність яких регулюватиметься розміром капіталу материнського банку, поставить іноземні банківські установи в заздалегідь більш вигідне становище при неможливості зі сторони українських банків скласти їм адекватну конкуренцію.

Для порівняння можна сказати, що активи та капітал всієї банківської системи України є меншими від середнього європейського банку. За цих умов не буде виконуватися принцип “рівних конкурентних можливостей”, який підтримується багатьма міжнародними організаціями.

3. Відтік прибутку з території України. За специфікою своєї діяльності філії як структурні підрозділи іноземних банків не здійснюють формування капіталу. Таким чином, дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде

повністю переведений до іноземного банку. Тоді як прибутки українських банків (в тому числі і з іноземним капіталом) в переважному розмірі залишаються в Україні та направляються на капіталізацію банків.

4. Підвищення ризиків клієнтів – резидентів України, у зв'язку з нерегульованістю процедури акредитації та функціонування філій іноземних банків. В запропонованому проекті Закону надається право іноземним банкам на відкриття їх філій в Україні. Разом з тим, практично не визначені ключові механізми функціонування філій іноземних банків, зокрема, порядок їх відкриття, нагляду та регулювання діяльності, застосування у разі необхідності заходів впливу та ліквідації з врахуванням того, що філія не є юридичною особою.

Для банків, зареєстрованих в Україні, законодавчо встановлені вимоги до розміру статутного та регулятивного капіталу. Законопроектом для філій іноземних банків вводиться спеціальна категорія капіталу – капітал приписний, правовий статус якого залишається невизначеним. Проектом закону не визначений порядок перерахування, зберігання (використання) та повернення приписного капіталу у разі ліквідації філії. Враховуючи, що ці кошти повинні бути сформовані у ВКВ, то за специфікою проведення безготівкових розрахунків вони так чи інакше знаходитимуться на коррахунку в одному з іноземних банків, що само по собі ускладнюватиме контроль з боку НБУ за їх наявністю та використанням. Крім того, законопроект не визначає, кому буде відкритий цей коррахунок: іноземному (материнському) банку чи безпосередньо його філії (при тому, що українським законодавством заборонено філіям банків відкривати коррахунки в інших банках (крім НБУ). Відстежити ж фактичну наявність цих коштів на коррахунку материнського банку буде практично неможливо. За невизначеності порядку перерахування приписного капіталу та контролю за подальшим його зберіганням ризику кредиторів філії іноземного банку (її клієнтів та вкладників) значно зростають [4].

Законом України “Про банки і банківську діяльність” врегульовано основні питання створення, отримання ліцензії, порядку діяльності та ліквідації банків, які є юридичними особами [5].

Щодо філій іноземних банків проектом передбачено, що порядок акредитації, надання банківської ліцензії, особливості здійснення банківських операцій, регулювання та нагляду за діяльністю, застосування заходів впливу та ліквідації філій іноземних банків

встановлюються цим законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Фактично ні діючим законом, ні законопроектом № 7274 [6] не встановлюються особливості надання банківської ліцензії, регулювання діяльності, порядку ліквідації філії іноземного банку; не врегульовано питання порядку контролю за виконанням обов'язкових нормативів для окремої філії. За діючим порядком переважна більшість обов'язкових нормативів (адекватності капіталу, кредитних ризиків, інвестиційної діяльності, відкритої валютної позиції) розраховується щодо регулятивного капіталу банку – юридичної особи. При цьому проектом не визначені складові регулятивного капіталу філії іноземного банку; неврегульованими залишаються і питання застосування до філій іноземних банків заходів впливу у разі порушення ними банківського законодавства або ведення ризикової діяльності. Згідно з українським законодавством санкції в аналогічних випадках застосовуються до головних банків. Якщо діяльність основного банку регулюється іноземним законодавством, а філія повинна працювати в Україні за законами України, і її діяльність повинна відповідати вимогам щодо банківської системи України, в проекті закону потрібно визначити можливі заходи впливу з боку НБУ та порядок їх застосування саме до філії іноземного банку; законопроектом не передбачені і механізми постійного моніторингу з боку НБУ за фінансовим станом головного (материнського) банку, який, на наш погляд, повинен здійснюватися шляхом надання НБУ регулярної інформації про діяльність іноземного банку наглядовими органами держави місцезнаходження цього банку; особливої уваги потребує питання порядку ліквідації філії. На наш погляд, це питання обов'язково повинно бути врегульоване законодавчо. Клієнти філій іноземних банків – резиденти України – повинні розуміти, яким чином відбуватиметься процедура ліквідації: за рішенням Головного банку, НБУ, за вимогою кредиторів? Не вирішено питання порядку створення ліквідаційної комісії та задоволення вимог кредиторів. Хто контролюватиме хід проведення ліквідаційної процедури? Що стосується запропонованого законопроектом письмового зобов'язання іноземних банків про безумовне виконання ними зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю їх філій на території України, то незрозумілими залишаються ні форма такого зобов'язання, ні правовий механізм його реалізації відповідно до законодавства іноземної держави.

5. Невизначеність механізмів реалізації окремих положень законопроекту. Невизначеними залишилися механізми реалізації і

деяких інших положень законопроектів, наприклад, не зрозуміло хто (який орган) підтверджуватиме відповідність банківського нагляду держави розташування іноземного банку Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського Комітету з питань банківського нагляду. Також невизначеним залишилося ким і яким чином підтверджуватиметься право українських банків на відкриття своїх філій на території іноземної держави, у якій створений і діє іноземний банк.

Зважаючи на все вищесказане, слід сказати, що прийняття законопроекту № 7274 в теперішній редакції, де всі зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність” обмежуються наведенням визначення іноземного банку, його філії та деяких вимог до країни, де зареєстрований материнський банк, буде великим кроком на шляху передачі нашої банківської системи до іноземних рук.

Як альтернативна пропозиція може бути розглянутий варіант включення до законопроекту норм щодо:

- обмеження розміру іноземного капіталу (включаючи приписний капітал філій іноземних банків) в банківській системі України – 25 % від його загальної суми;
- набуття чинності ст. 24 (в частині відкриття філій іноземних банків) через 6 місяців після одержання Україною суверенного рейтингу не нижче “А” [4].

Остання пропозиція не суперечить чинним нормам міжнародного права. Навпаки, з міжнародно-правової точки зору, вона є цілком правомірною, оскільки пунктом 2 Додатка (щодо фінансових послуг) до Генеральної Угоди про торгівлю послугами СОТ передбачається здійснення державами заходів, “які диктуються міркуваннями обачливості” або які необхідні “для забезпечення цілісності і стабільності фінансової системи”. А запропоновані заходи підпадають під таку категорію. Запропонований компромісний варіант поведінки України дозволив би зняти тиск з боку США, ЄС та інших, оскільки українське законодавство містило б право на відкриття філій іноземних банків в Україні.

Висновки. Найоптимальнішим вирішенням даної проблеми було б прийняття низки нових законів та змін до вже існуючих. Наведені зауваження свідчать про комплексність проблеми доступу іноземного капіталу в банківську сферу України. Зміни повинні торкатись не тільки Закону України “Про банки і банківську діяльність”, а й інших законів, таких як: Закон України “Про НБУ”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, Господарського кодексу тощо.

Поспішність в прийнятті цих змін, недостатня спрацьованість законопроектів може призвести до втрати української банківської системи, залишаться лише банки в Україні.

Список літератури

1. Грошова і банківська статистика // www.bank.gov.ua.
2. Ліневич Ю.В. Законодавче регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків у країнах з перехідною економікою // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6(48).
3. Носарева Л. Український банк у європейському огранюванні // Дзеркало тижня. – 2002. – № 39(414).
4. Прес-служба Асоціації українських банків // www.aub.com.ua.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // www.liga.net.
6. Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” (щодо філій іноземних банків): Проект Закону України від 01.04.2005 № 7274 // www.liga.net.

Отримано 28.12.2005

Шпиг, Ф.І. Проблеми експансії іноземного банківського капіталу в Україні [Текст] / Ф.І. Шпиг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2005.- Вип. 14.- С. 317-325.